

ALTERNATIIVSEID ETÜMOLOOGIAID II

LEMBIT VABA

Annotatsioon. Artiklis esitatakse alternatiivne etümoloogiline tõlgendus eesti sõnadele *hangeldama* 'äritsema, spekulerima' ja *nurg* : *nuru* 'kala *Blicca bjoerkna*'.

Võtmesõnad: etümoloogia, eesti keel, läänemeresoome keeled

Hangeldama ja *handeldama*

EES (sub *hangeldama*) väidab Julius Mägiste arvamusele (EEW I: 281) toetudes, et saksa keelest laenatud verbis *hangeldama* 'kokku ostma ning vaheltkasuga edasi müüma, äritsema, spekulerima' (< sks *handeln* 'kauplema') on muganemisel toimunud häälikuasendus $d > g$ „ilmselt *hankima* tüve mõjul“ (EES: 69). Wiedemanni sõnaraamat esitab nii originaalilähedase *handeldama* kui ka *hangeldama* 'handeln, schachern, wucherartiges Gewerbe treiben, beschwatzen' (Wied: 32, 35).

Ent sekundaarne *-ng- /ŋG/* ootuspärase *-nd-* asemel on täheldatav muudelgi laenujuhtudel, mis kõneleb sellest, et tegemist on laiemalt levinud fakultatiivse asendusega. Mõned näited¹: *angel* Rei Khn 'ankruvinna, kaevupööra jne osa, millest vinna või pööra ringi aetakse' – *andel(i)* Kuu VNg Vai Emm Hää *id.*, vrd asks, holl *handel* 'käepide', sks *Hantel* 'käepide, sang, vars' (Kluge 1989: 293; Vries 1997: 234); *singel* – *sindel* ~ *sindli* ~ *sinder* ~ *sindri* 'soonega katuselauake' < sks *Schindel* (EEW IX: 2803²); *vinnal* : *vindla*, *vinnel* ~ *vinnald* 'väike kõvera vändakujulise

¹ Murdenäited, mis pärinevad VMS-ist ja EMS-ist, esitatakse tekstis ilma allikaviiteta.

² Retsensent I juhib tähelepanu keskalamaksa rööbikutele *schindele* ja *schingele*, pidades ilmselt vajalikuks arvestada alamsaksa allikaga. Kuid see on välistatud keelesiseste ja keeleväliste tõsiasjade tõttu. Alamsaksa laenuallikast lähtunud laen olnuks tõenäolisimalt *k*-alguline (vrd Liin 1963: 96–98), mida eesti keelest ei ole teadaolevalt registreeritud. Alles alates XIX sajandi teisest poolest hakkasid õlge katusekattematerjalina välja vahetama laast ja sindel. Esimeste soonega katuselaastude ehk sindlite tegijaina mäletatakse Eestis 1870.–1880. aastail sisserännanud

peaga rahvapärane puur; ka selline puuripea' < sks *Windel* 'väike kõvera peaga puur' (EES sub *vinnal*) – *vingeld* ~ *vingel(di)* ~ *vingelt* Kod M Mg Äks S Jn Ran Puh Nõo TMr Vön Kam Ote Kan Plv Röp 'puur'³.

Vastandsuunalist häälikuasendust *ng* > *nd* esindavad nt *angervaks* – *andervaks* Var 'rohttaim (*Filipendula ulmaria*)' < blt **vangar|vā* ~ **vanger|vā*, vrd ld *vangar|ykštē id.* (Liukkonen 1999: 21); *rungul* ~ *krungul* ~ *rongal* ~ *runkul* jt – *rundul* Hää Hel San Urv Krl Har Rõu Lei 'loomapeet' < lt *runkulis*, sks *Runkel* (Vaba 1997: 189).

Ülalesitletud juhtudele on raske leida nn eeskujusõnu, mis võinuksid mõjutada nende häälikulist ehitust. Kirjeldatud asenduste taustal on suure tõenäosusega nii eesti kui ka teistele läänemeresoome keeltele iseloomulik tüvesiseste konsonantühendite *ng* ~ *nk* : *nd* ~ *nt* fakultatiivne alternatsioon (vaheldumine). Seda võib täheldada ühetaolise häälikulise ehituse ja kat- tuva *resp.* lähedase tähendusväljaga omatüvedes, nagu *kangla* : *kan'gla*, *kangli* : *kan'gli* T V – *kandla* : *kan'dla*; *kandle* M T, *kandli* : *kan'dli* V 'kaenal' (vt ka SKES I: 142 sub *kainalo*; EEW II: 641 sub *kaenal*); sm *penger* ~ *penkere* 'järsak, nõlvak, veer; perv; peenar' – *piennar* ~ *pientare* 'peenar; (tee)serv, veer, äär' (vt SSA 2: 349 sub *piennar*); *õngal* Jür, *õngas* Tür; *õngel* (Wied: 740) – *õnnal* : *õndla*; *õnd(a)l* ~ *õndel* ~ *õndla* 'põlve- ja küünratagune õõnsus, põlve kõverus'; *õnnal* : *õndla* 'Spalt über dem Huf' (Wied: 738); sõnad on seotud õõnsust märkiva läänemeresoome tüvega

---

juudi käsitöölisi, kelle kogu töö käis käsitsi liimeistri ja soonehõovli abil (Viires 2006: 175) ning kelle järgi hakati sandleid nimetama *juudilaudadeks* (vt EKMS 2: 443 „Laud“). Gösekenil on sõna *Schindel* vasteks *kisso* (*kattusse*) *laud* (Göseken 1660: 357). Wiedemanni sõnaraamat (1973/1893) esitab üksik *Schindel* vastetena sõnad *käbalaud* (Wied: 237 sub *käba*), *kildlaud* (Wied: 463 sub *laud*), *soomus* ja *soomuslaud* (Wied: 463 sub *laud*, 1065 sub *soomus*), *katuselaud* (Wied: 463 sub *laud*), *katuselaast* (Wied: 471 sub *laast*), *katusepeerg* (Wied: 807 sub *peerg*), *pilbas* (Wied: 815), *sindel*-sõna aga esitleb neologismina (Wied: 1045). Tänapäevase tähendussisuga üksik *Schindel* 'kiilja ristlõikega kattelaud', mille laiemas servas on soon' on peale eesti ja liivi keele laenatud läti, leedu (ME IV: 18; EH II: 62), poola, tšehhi, slovaki, ülem- ja alamsorbi keelde (Machek 1968: 608). Eesti keel on loetletud keeltest teadaolevalt ainuke, kus ootuspärase tüvesisese konsonantühendi *-nd-* kõrval esineb *ng-*ga variante.

³ Retsensent II juhib tähelepanu sõnale *tudeng* (pro *tudend < sks *Student*). Sõnalõpulise *nd* – *ng* vaheldumine on seotud kohanemisega *nd-* resp. *ng-*liitliste nimi- sõnadega, nt *soldand* – *soldang* 'sõdur' < vn *colōdam*, sks *Soldat* (vt Must 2000: 373, 545; *nd* – *ng* vaheldumise kohta deverbaalsetes nominaaltuletistes vt Neetar 1990: 104–105, 109–110, 129–130, eriti aga 135).

*onkala, kust lähtuvad nt veel sm *onkalo* ~ *ontelo* 'õõnsus; koobas, urg', krj *onkura* 'õõnsus; õõnes, tühi' jt (EEW XII: 4027–4028). Pöördarengulise rööpsusega kuuluvad sellesse peresse võib-olla ka *õndama* Rid Pär PJg Vän, *õnduma* Jäm Ans Khk Mus Kaa Krj Pha VII Jaa Pöi Muh Emm Käi Rei Phl Lih Kse Han Var Mih Tõs Khn Aud PJg 'kiratsema, lonkama', *õnduma*, *õndama* 'misslingen, missrathen, verunglücken, an einer Seuche sterben' (Wied: 738) – *õngama* ~ *ongama* Kuu Vig Ris Kei Kos Jür HJn JõeK JMd Koe Kad VJg Sim Trm Kod Pil KJn 'lonkama'; *õngama* 'etwas hinken' (Wied: 739): < lms **onte-*, kust lähtuvad nt veel sm *ontua* 'longata; taarudes käia', krj *ontuo* 'kõikuda, õõtsuda (puu tuules)' (EEW XII: 4026, 4027–4028; SSA 2: 268).

ng ~ *nk* : *nd* ~ *nt* alternatsioon tuleb esile paljudes onomatopoeetilis-deskriptiivsetes sõnatüvedes, mille tähendusväljad kattuvad või on lähedased. Mõned näited: *jankama* Kuu VNg Lüg Jõh Vai Pst, *jänkämä* Kuu, *janklema* ~ *janglema* ~ *jänklema* ~ *jänglema* 'vaidlema, sõnelema, nääklema, tülitsema' – *jantima* ~ *jäntima* ~ *jandlema* ~ *jändlema* Kse 'sekeldama, jändama': läänemeresoome deskriptiiv, vrd sm *jankata* ~ *jantata* 'leierdada, naaksuda, näägelda' (EEW II: 543, 597; SSA 1: 236); *jõnkadi-jõnkadi* üld 'ebaühtlaselt, hüpeldes, jõnkse tehes', *jõnkama* Mar Krk 'lonkima', *jõnkima* Muh Rid Mar Kse Han Lai 'edasi-tagasi jooksuma (laste kohta); poolhüpates ruttu käima jt', *jõngata(m)ma* IisR Kan 'hüpates edasi liikuma' – *jõnt-jõnt* üld '(kohmakalt) sõrkides', *jõn'tma* Ráp 'hulkuma': läänemeresoome onomatopöa, vrd sm *jongertaa* 'aeglaselt vongeldes liikuda' (EEW II: 585 sub *jõnkadi-jõnkadi*); *konkama* Tor Kod Krk Ran V 'lonkama, kõikuma, lõnkuma', *konger dama* 'komberdama, tuigerdama jt', *kõngerdama* 'komberdama, koperdama jt' – *kontama* Mär Nis Kei HJn JMd Kod SJn '(ringi) hulkuma, kondama; komberdama jt', *kondama* üld '(ringi) hulkuma, (ringi) kolama', *konderdama* Han Kod Plt 'komberdama', *kõnderdama* Jäm Pöi 'vaevaliselt käima, komberdama', *köntämä* Kod 'lonkama, komberdama', *köntima* Kaa Pöi Han 'komberdama; tatsama': läänemeresoome deskriptiivtüvi, vrd sm *konkata* 'longata, lomberdada' jt (EEW III: 932 sub *konk I*; SSA 1: 396); *konk* '(mulla)pank' Jäm – *kont* : *kondi* 'kink, küngas' Kam Ote San Kan Rõu Plv Se; *kõnga* VNg 'küngas', *kõngas* : *kõnka* Mär Ris JMd JJn Pee Hel Kam, *kõngas* : *kõnka* Var Mih 'küngas' – *könt* : *kõndi* Ann Tür Plt KJn SJn Krk Nõo Ote 'kink, küngas', *kõndäk* : *kõndäku* Krk 'turbamätas põllul', *kõndäss* : *köntä* Trv 'kõrgem koht, küngas': läänemeresoome deskriptiiv (EEW

IV: 1175–1176 sub *küngas*); **longerdama** 'sihitult lonkima; looderdama', *longerdis* ~ *longerts* Kse Hls, *longerjas* Kuu 'logard' – **londerdama** Kuu Lüg Han Khn Kei Sim Lai Rõu 'logelema', *londerdes* Kei 'logard' (vt ka EEW IV sub *lonkama*); **lonkima** '(sihitult ja) kiirustamata, aeglasel sammul kõndima; (ringi) hulkuma, uitama' – **lontima** 'laisalt (ning lodevalt) käima' (EEW IV sub *lonkama*); **ponk** 'tomp' Muh Mär Vig Khn Hel San Krl – **pont** *id.* Vig Kan Krl; **põngerjas** – **põnder** Khk, *põnderjas* Kse, *põnderlas* Mar 'põngerjas': *põng(e)*- on eesti deskriptiivtüvi, mis Mägiste arvates on võib-olla tüvesuguluses positiivseid pinnavorme tähistava *põnk*-perega (EEW VII: 2285 sub *põngerjas*); **põnk** : *põnga* Põi Kul Mär Vig Han Mih Tõs Aud PJg Ris Nis Kei Juu Kos Jür JõeK JMd Pee Koe Kod San, *põngas* Mär Vig Aud Tor Saa Jür HJn JMd JIn Sim Plt, *põngal* PJg 'väike küngas, põndak' – **põnt** Lai Plt SJn Vil Trv Pst Hls Krk Hel Nõo Ote San Har, *põndas* Pär Tor Sim Pst Krl, *põndak(as)* Pha PJg Hää Saa Ksi Lai KJn Kõp Trv Pst Hls Krk Hel Ote Urv Har Rõu 'väike küngas': Mägiste järgi näikse *põnk* olevat *põnt*-pere deskriptiivne variant, mida iseloomustab tüvesisene *-k-* : *-t-* vaheldus (EEW VII: 2286 sub *põnk II*); *põnt* on kas eesti või vahest läänemeresoome deskriptiiv (EEW VII: 2287 sub *põnt*); **vink** Khn Hää Lei – **vint** üld *Fringilla L.*: häälightsust matkiv linnunimetus (Mäger 1967: 180–181; EEW XII: 3863⁴; EES sub *vin^t*).

Nii võib ka *hangeldama* pro *handeldama* esindada tüvesisese konsonantühendi fakultatiivset vaheldust, mis on silmatorkavalt iseloomulik deskriptiiv- ja onomatopoeetilistele sõnadele, ega vaja siis etümoloogilt ponnistust eeskujusõna(de) leidmiseks, mida muidugi ei tarvitse samuti välistada⁵.

Nurg

Eesti kalanimetus *nurg* : *nuru* tähistab väikest (magevee)kala rõksu, mille ladinakeelne nimetus on *Blicca bjoerkna*. Mari Kendla on hiljaaegu kaitsnud doktoritöös kirjutanud: „Kalanimetuse *nurg* etümoloogia on ebaselge, tegemist on tundmatut päritolu tüvega” (Kendla 2014: 103). Ta toetub väidet esitades EES-ile (EES: 321 sub *nurg*), viimane aga omakorda

⁴ Vaideldamatult laenulist algupära on aga soome murdeline vindinimetus *puufinkka* ~ *puuhinkka* < rts *bofink* (Salminen 2010: 351).

⁵ Läänemeresoome keeltes, sh eesti keeles, leidub muidki tüvesiseste konsonantühendite ja üksikkonsonantide fakultatiivset vaheldumist, mille kohta leidub rikkalik materjal Väinaste (1925) ja Nikkilä (1999) lühiuurimustes. Retsensent II juhib tähelepanu *g* – *d* vaheldumisele: *tõugjas* – *tõudjas*, sm *toutain* (*Aspius aspius*).

Mägiste arvamusele (EEW VI: 1744, nii ka Raun 1982: 106). Mägiste on kõheldes esitanud küll ka kõrvutuse kalanimetusega *nors[s]* 'meritint (*Osmerus Eperlanus L.*)', mis on aga korduvalt osutatud rootsi laenuks (< rts *nors* 'meritint'; vt Saareste 1952: 61; Mäger 1976: 92; Raun 1982: 105; Kendla 2014: 142).

Wiedemanni sõnaraamat märgib kalanimetuse *nurg* tartu- ja võrumurdeliseks, kuid ei määratle, millist liiki see tähistab: *nurg* : *nuru* (d) 'ein Fisch im Peipussee (= *nor's* ?)' (Wied: 693). Nurgu tähistav *nuuru-k[ala]* 'Zärte (*Cyprinus Laskyr Pall.*)' on Wiedemanniil levikumärgendita (Wied: 191 sub *kala*). VMS-i järgi on *nurg* : *nuru* levila ulatuslik, hõlmates Kagu-Eesti kõrval ka mõne läänepoolse piirkonna: Pöi Rid Lih Trm Kod Vön Kam Ráp. Mart Mägra andmeil (1973: 37) on *nurg* 'Blicca bjoerkna' registreeritud lisaks veel järgmistest paikadest: Mar Kuu Vil Hls Krk Piirissaar Ran Ote. *Nuru* küllalt ulatuslikku levikut tõstab esile ka Kendla (2014: 104). Wiedemanni sõnaraamatus leiduvat *nuurukala* ei ole hilisema murdekogumise käigus enam registreeritud. Nimetusel on veel tüvevariant *nurr* VII Rid Mar Kod Vil⁶ Ran Ote, *nurra-* : *nurrakala* Nõo.

On ehk koguni üllatav, et *nurg* : *nuru* päritolu selgendamiseks viib sammukese lähemale läti trullingunimetus *ņura* '*Nemachilus barbatus*'. Läti kalanimetuste uurija Benita Laumane on nimelt oletanud, et lt *ņura* on eventuaalne eesti laen, ja esitanud laenualusena eesti nurunimetused *nuurukala*, *nurr*, *nurrakala* (Laumane 1973: 80). Paljudes keeltes, sh nt ladina, eesti, soome, läti ja leedu keeles on trullingunimetuste hulgas arvukalt selliseid, mis viitavad kala suu ümbruses olevatele poisetele, nn habemele, vuntsidele. Mõned näited: lad *barbatula* (= 'väikese habemega, lühikeste vurrukestega' < *barba* 'habe'); ee *pardavaar*, *parrakas*, *pardalõug* (< *pard* : *parra* 'habe'), *karvakala*, *vunstnik* jmt (Mäger 1973: 15–16; Kendla 2014: 148–149), sm *karvamade* (< *karva* 'karv' + *made* 'luts'), *partahauki* (< *parta* 'habe' + *hauki* 'haug'), *partakala*, *partamade*, *partasuu* jmt; lt *kūšu bārzdīņš*, *kūšbār(z)dis* (< *kūsis* 'hābemekarvad', *bār(z)da* 'habe'), ld *barzdis* (< *barzda* 'habe') (Laumane 1973: 80).

Pole kahtlust, et algsest "habemeidest" on kantud ka eesti päritolu läti trullingunimetus *ņura*, oletades eesti kalanimetuste *nurr*, *nurg* : *nuru*, *nurra-* ja *nuuru-* etümoloogilist seost vurre tähistava sõnaperega *nurr*

⁶ Arnold Sepa andmeil (1963: 38–39) on Viljandis käibel *nur'r* : *nurri*: „Sa taevane aeg – tuleb nüüd tartlane Viljandisse nurgu püüdma [vihje Elmar Muugi koostatud „Väikesele õigekeelsus-sõnaraamatule“] --- Nurri tunneb aga iga viljandlane ---.”

(mitmuses *nurrud*, *nurru-*, *nurrikarvad*) 'vurrud', kuhu kuuluvad ka samatähenduslikud *nuru-* ja *nurikarvad*. Udo Uibo on veenvalt osutanud, et nimetatud sõnapere lähtub saksa laenualusest *Schnurr*, mis tuleb esile nt liitsõnas *Schnurrbart* 'vurrud' (Uibo 2014: 36). Vendade Grimmide sõnaraamatule toetudes võib lisada, et sks *Schnurrbart* tähistab ka tursklaste sugukonda kuuluvat nelipoiselutsu *Gadus cimbrius*'t ehk *Enchelyopus cimbrius*'t. Läti trullingunimetuses *ņura* on sõnaalguline konsonantühend asendunud üksikkonsonandiga, mis osutab, et tegemist on eesti keele vahendusel saadud kaudlaenu, mitte saksa otselaenuga. Laenujuhtum on huvipakkuv, sest tõendab, et ee *nurr* ~ *nurg* on võinud kunagi tähistada ka nt trullingut või mõnd muud n-õ vurrudega kalaliiki, kuhu *nurg* ei kuulu. On tuntud tõsiasi, et laenamisel võib laenualuse nimetamismotiiv ähmastuda või koguni kaduma minna, mis on tähendusnihete, sõnade tähendussisu ümbermõtestamise eeldusi.

nurg-variandi *-g* on mitteetümoloogiline ja sügenenud proportsionaal-analoogia teel, nagu *urg* : *uru* = *x* : *nuru*. Nähtus pole eesti keeles tavatu. Tõhusaim viis osutada mitteetümoloogilisele *g*-le on laenud, nt *kiir* : *kiiru* ~ *kiire* ~ *kiira* S L, aga *kiirg* : *kiira* Käi Rei 'pealagi, lagipea; kukal, kuklataguna; otsmikuluu' < blt, vrd lt *škīre* 'juukselahk' (vt lähemalt Koivulehto 1998: 235–246); *kärr* Lüg, *käre* eeL, aga *kärg* üld 'meekärg' < blt, vrd ld *korys*, lt *kāre id.* (Vaba 1990: 40–41); *neer* : *neeru* üld, aga *neerg* Kod 'neer' < asks *nēre id.* (EEW V: 1680; EES); *suh(h)ar*, *suhkar* jt, aga *suhkarg* Iis 'kuivik' < vn *сухарь id.* (EEW IX: 2897; Must 2000: 385).

Läänemeresoome keeltes, sh eesti keeles on mitmeid (esialgu veel) etümoloogiliselt läbipaistmatuid kalanimetusi (mh *abakala* 'Abramis ballerus', *võldas* 'Cottus gobio', vt Kendla 2014: 189), ent *nurg* : *nuru* võib sellest loendist välja arvata.

Kirjandus

- EES** = Eesti etümoloogiasõnaraamat. 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim. Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EEW** = Julius Mägiste 2000. Estnisches etymologisches Wörterbuch. I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EH II** = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga 1946. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. II. Rīgā: Grāmatu apgāds.
- EKMS 2** = Andrus Saareste. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. 2, 1959. Dictionnaire analogique de la langue estonienne 2. Avec un index pourvu

- des traductions en français. (= Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne nr. 3.) Stockholm: Vaba Eesti.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat. I–, 1994–. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Göseken, Heinrich 1660.** Manuctio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Reval: Gedruckt und verlegt von Adolph Simon / Gymnasij Buchdr.
- Kendla, Mari 2014.** Eesti kalanimetused: kujunemine, levik ja nimetamise alused. (= Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 37.) Tallinn.
- Kluge, Friedrich 1989.** Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York: Walter de Gruyter. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110845037>.
- Koivulehto, Jorma 1998.** *Kiire* 'päälaki' ja muuta etymologista rajankäyntiä. – Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Toim. Riho Grünthal, Johanna Laakso. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 228.) Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 235–246.
- Laumane, Benita 1973.** Zivju nosaukumi latviešu valodā. Rīga: Zinātne.
- Liin, H[elga] 1968.** Alamsaksa laensõnad 16. ja 17. sajandi eesti kirjakeeles. Väitekiri filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool. [Käsikiri.]
- Liukkonen, Kari 1999.** Baltisches im Finnischen. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 235.) Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Machek, Václav 1968.** Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd.
- ME IV** = K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. IV, 1929–1932. Redīgējis, papildinājis, nobeidzīs J. Endzelīns. K. Mühlenbachs. Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und abgeschlossen von J. Endzelin. Rīgā / Riga: Kultūras fonda izdevums / Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. [Toim. Lembit Vaba.] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mäger, Mart 1967.** Eesti linnunimetused. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Mäger, Mart 1973.** Juhend ja nimestik kalanimetuste kogumiseks. Tallinn: [Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts].
- Mäger, Mart 1976.** Eesti kalanimetustest. – Keel, mida me uurime. Koost. Mart Mäger. [Tallinn:] Valgus, 91–95.
- Neetar, Helmi 1990.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. I. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Nikkilä, Osmo 1999.** Sporadischer Konsonantenwechsel im Ostseefinnischen. – Finnisch-Ugrische Mitteilungen 21/22, 129–160.

- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- Saareste, Andrus 1952.** Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Salminen, Tapani 2010.** Huomioita lintujen nimityksitä. – Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010. Toim. Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen, Tanja Vaittinen. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 259.) Helsinki, 343–358.
- Sepp, Arnold 1963.** Mu meelen ... Assotsiatsioonid. Toronto: Orto.
- SKES I** = Yrjö Heikki Toivonen. Suomen kielen etymologinen sanakirja. I. Toinen painos. 1974. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII,1.) Helsinki: Suomalais-Ugrialainen Seura.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 1–3, 1992–2000. Päätt. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Uibo, Udo 2014.** Sõnalood. Etümoloogilisi vesteid. [Tallinn:] Tänapäev.
- Vaba, Lembit 1990.** Balti fragment eesti mesindussõnavaras? – Eesti keele ja kirjanduse kateedri töid I. Koost. Jaan Õispuu. Tallinn: E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, 35–45.
- Vaba, Lembit 1997.** Uurimusi läti-eesti keelesuhetest. Eesti Keele Instituut, Tampereen Yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tallinn–Tampere.
- Viires, Ants 2006.** Eesti rahvapärane puutööndus. Ajalooline ülevaade: Tallinn: Ilo.
- VMS** = Väike murdesõnastik. I–II, 1982–1989. Toim. Valdek Pall. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Ann Kask, Ellen Niit, Piret Norvik, Vilja Oja, Aldi Sepp, Jaak Simm, Jüri Viikberg. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Vries, Jan de 1997.** Nederlands etymologisch woordenboek. Met aanvullingen, verbeteringen en woordregisters door F. de Tollenaere. Vierde druk. Leiden, New York Köln: Brill.
- Väinaste, J. 1925.** Häälikvaheldus-nähtustest eesti keeles. – Eesti Keel 5–6, 89–111.
- Wied 1973 (1893)** = Ferdinand Johann Wiedemann. Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch-deutsches Wörterbuch. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.

Võrgumaterjalid

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. <http://woerterbuchnetz.de/DWB>.

Alternative etymologies II

LEMBIT VABA

The article presents alternative etymologies for the Estonian words *hangeldama* ‘to traffic in, speculate’ and *nurg* : *nuru* ‘Blicca bjoerkna’.

In Estonian etymological literature, it is claimed that the German borrowing *hangeldama* ‘to buy up and sell at a profit, to traffic in, speculate’ (< German *handeln* ‘to trade’) has undergone a phonological replacement likely on the example of *hankima* ‘to procure, obtain’. However, the secondary *-ng-* in the place of the expected *-nd-* is observed in a number of other borrowings, which suggests that this is a widespread optional replacement. The article gives examples of this replacement in other borrowings, such as *angel* ‘part of the wheel and axle of an anchor, a well, or similar, around which the wheel and axle is rotated’ – *andel(i) id.*, cf. Low German, Dutch *handel* ‘handhold’, German *Hantel* ‘handhold’ etc. The *ng* / *nd* variation appears in native stems with a particular phonological structure, with overlapping or very similar fields of meaning, e.g. *kangla* : *kan’gla*, *kangli* : *kan’gli* – *kandla* : *kan’dla* / *kandle*, *kandli* : *kan’dli* ‘armpit’ and others. The *nk* / *ng* : *nt* / *nd* variation is typical of onomatopoetic/descriptive stems with overlapping or very similar fields of meaning, e.g. *põngerjas* – *põnder* / *põnderjas* / *põnderlas* ‘brat, small child’: *põng(e)*- and others.

In Estonian etymological literature, it is claimed that the origin of the fish *nurg* : *nuru* ‘Blicca bjoerkna’ is unclear. This name is quite widespread. Also recorded is the variant stem *nurr*, *nurra-* : *nurakala*. Wiedemann’s dictionary also gives the variant *nuuru-k[ala]*, which has not been recorded in later collections of dialect data. The article draws attention to the Latvian name *ņura* for the loach (*Nemachilus barbatus*), which Latvian fish name researcher Benita Laumane regards as a borrowing, from Estonian *nurg*. In many languages, the names for loaches include numerous variants deriving from the notion of “beard”, in reference to the barbels around the fish’s mouth. There is no doubt that the Latvian *nura*, of Estonian origin, also has its roots in this idea, assuming an etymological connection between Estonian *nurg* and the word family *nurrud*, *nurru-*, *nurri-*, *nuru-* and *nuri/karvad* ‘whiskers, moustache’. This Estonian word family derives from the German loan base *Schnurr*, which appears in e.g. the compound word *Schnurrbart* ‘whiskers, moustache’. German *Schnurrbart* also denotes the fish *Enchelyopus cimbricus* or *Gadus cimbricus*, belonging to the cod family. In the Latvian name *ņura* ‘loach’, the word-initial consonant cluster has been reduced to a single consonant, indicating that this is an indirect loan via Estonian, not a

direct loan from German. This loanword is interesting, because it demonstrates that Estonian *nurr* / *nurg* could at some point have been used to refer to the loach or some other type of fish with “whiskers”. The article also draws attention to the fact that the -g in the variant *nurg* is non-etymological, having developed by way of proportional analogy, e.g. *urg* : *uru* = *x* : *nuru*. Non-etymological -g after *r* is found in Estonian in e.g. *kiirg* : *kiira* ‘crown (of the head); nape; frontal bone’, *neerg* ‘kidney’, *suhkarg* ‘dried bread, rusk’.

Keywords: etymology, Estonian language, Finnic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com